

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 június Ról-ról

Almási Miklós: Egy láthatatlan ember kézjegyei (Banksy: Wall and Piece – A fal adja a másikat. Fordította: Simon Bence. Budapest, 2013, Gabo Könyvkiadó.)

Nem szeretem a graffitiket, legalábbis azokat nem, amelyekkel tele van a város. Tag-ek, meg mázsolmányok vadonatúj falakon, aluljárókban, a földalattin – ez a mánia számomra vizuális szemetelésnek tűnik. Néha egyenesen undorító. (Egyik éjjel láttam, hogyan bütyköli két srác a primitív krikszkrakszot a metró ajtájára, nem voltam boldog. Főként mert nem mertem közbeavatkozni...) Bár graffitinek mondják, ezek a firkálódók csak vandáلكodnak. Az igazi graffiti más, az komoly dolog. Valahol a Filatori-gátnál láttam ilyen hazai gyártásút, szerintem ma már műemlék – bár későbbi okosok jól összefirkálták. Szóval van ilyen itthon is, csak kevés, és pusztítják (nemcsak a hivatal...). Mindegy: a graffiti a városi folklór társa – a *street art* része. Elsősorban a művészi lázadás – anarchizmus, gyorskultúra, rendszerkritika, vagy csak fityiszmutogatás – formája. Kikerülhetetlen: az utca nyílt terében mindenki beleütözik, egy-egy oltári pimaszság „megállítja” a járókelőt.

Ez Banksy világa: agresszív – humoros, netán bosszantó – dialógust kezdeni a jónéppel. És persze nemcsak graffitiben utazik, performanszai is vannak, meg szobrai, vagy éppen utcai akciói. Néhány órára megáll a világ, mindenki bámul – mint például a „McDonald’s elrabolja gyerekeinket” c. akciójában –, pár luftballonon, fenn a magasban lóg egy kislány, persze csak felfújta báb, mikor kimegy belőlük a levegő, leesik a mű, újraindulhat a forgalom. Akció.

Igazán Banksy *street art* darabjaival találkozáva éltem át ennek a formációnak robbantó erejét. A robbantó hatást értsd szó szerint: az ő Dávidja Michelangelo plasztikból utángyártott szobrát hozza elé, ám poénra szerkesztve: nála ez a fiú bombamellénnyel felszerelt terrorista. (A mű kikiáltási ára a Sotheby’s-nál majd’ 300 ezer dollár.) De nem is az ár az izgalmas, hanem a gúny, az éles civilizációkritika, filozófiailag a *high culture* és a terrorizmus látens összetartozásának érzékeltetése. „Vigyázz, feletted dolgoznak!” – mondja a kép-a-képben szereplő felirat, mintha a tetőfedő figyelmeztetne a lehulló cserepekre, ezen a muráliston viszont mit sem sejtő járókelőket látsz, felettük egy amerikai Apache helikopter éppen támadásban...

Banksy hamar ikonikus figurája lett az utcai művészetnek. A városi legenda szerint egy háztulajdonos inkább eladta az épületet, mert a rajta lévő murális háromszor többet ért, mint a ház maga. (Mondanám: Banksy-graffitik megmentésére-eladására ma már jobb technikák is akadnak, csak drágábbak.) Az árak megugrottak: véglegesen etablirozódott, mint nagy művész. Hát persze, a szubkultúrában rajta kívül kevesen tudnak ilyen mesterfokon festeni/rajzolni, és sokrétegű képfilozófiával sem rendelkeznek pályatársai. Banksy tényleg egyszeri jelenség.

Mivel ez a műfaj – bizonyos kivételektől eltekintve – illegális, netán büntetendő cselekmény, Banksy kénytelen az idővel is játszani (mennyi idő alatt sikerül egy graffitit vagy stencilt lebukás nélkül befejeznie). De az is időjáték, hogy mennyi ideig képes a helyén maradni egy installációja, amit mondjuk az utcai forgalomban, vagy egy közpark tavába helyez el. Itt bújócska folyik: Banksy tudatosan játszik az idővel, az üldözőkkel, a közvéleménnyel. Ezek a művek néhány óra múlva eltűnnek. Híres esete, amikor egy múzeumban egy ál-Warholt rakott fel a falra (a Campbell-konzerv doboz-sorozatának a paródiáját), aztán várta a teremőrt. Pár óra múltán megjött, kép levéve. De addig is élvezte a nézőket, akik nem tudták hová tenni azt, amit láttak: kvázi-hamisítvány? Warhol játszik itt, vagy a reklámcég balhézik? Tökéletes volt a zavar. Normál esetben a múzeum *beemel* a kánonba, de mit kezdjen a néző egy oda „belopott” tárggyal? Múzeumból csak kivinni szoktak tárgyakat a tolvajok... Máskor klasszikusokat hív segítségül, amikor „belerondít” egy-egy híres festménybe. Ilyen Monet *Tavirózsák* sorozatának egy darabja – átírva: Banksynál a híres Giverny-i kerti híd alatt szemégyűjtemény, bevásárlókosár, útelző bója úszik. Mi kapja el a tekinteted? Elhiszed, hogy Monet tiltakozik itt a pusztítás ellen? Netán Banksy környezetvédő gesztusát díjazod, vagy a Monet-kép barbár átfestése bosszant? Nyilván mindez együtt villantja fel a nézőben az elismerő csettintést és a tiltakozást. (Persze ehhez már művészettörténeti műveltség is kell, de így találkozik *high and low*...)

Banksyt nemcsak a téma meg a proteszt tette naggyá, hanem a művészi minőség plusz a mindig jelen lévő filozófia, az üzenet. Nem csak úgy fúj a dobozból – a „képeken” olykor percekig kell gondolkodnod, mert bonyolult utalás-rendszerrel dolgozik. Ugyanakkor, mint utcai művészet, a nézőnek csak egy pillantására tarthat igényt, a gyalogos továbbmegy... Időjáték ez is: Banksy a vizuális egyensúlyt találja el a még felfogható pillanat és a hirtelen megértés között. Ez a trükk: alkotásai agresszivitásuknál fogva képesek egy villanás alatt belemászni a szemedbe-fejedbe. Mondják, hogy a graffiti „a pillanat művészete”, de közben azt látjuk, hogy Banksy dolgai egyúttal múzeumi tárgyak is, legalábbis aukciós tételek, vagyis jelenvalósága időtlenítve van, anélkül, hogy a műtárgy időkorlátait oldaná.

Az avantgarde hagyománya – a lázadás és az anarchizmus – tér vissza nála: nem néz se istent, se embert. (Viktória királynő egy leszbikus jelenetben egy kurvával... – botrány lett belőle – majd ez a stencil graffiti 270 ezer fontért kelt el.) Klasszikus – XVIII. századi – portrékat fest át (The Rude Lord c. munkáján az eredeti képet a főúr feltartott obszéción közlépő ujjá egészíti ki.) Engem az a stencilje ütött ki, amelyen a híres-hírhedt meztelen vietnami kislányt látni, ahogyan menekül az égő faluból, de kezeit egy vigyorgó McDonald's bohóc és egy Miki egér fogja – „*Felülmúlhatatlan érzés*”, idézi be a palizab gyorsétterem jelmondatát. Hihetetlenül sűrű ez a „jelentés-szóródás” (Derrida). Arra is számít, hogy a néző fejében még megragadt az a vietnami dráma-fotó, plusz érti, hogy mind az integető bohóc, mind a Miki egér a túlméretezett amcsi fegyver- és kultúrhatalmat idézi. A kislány csak robbantja az idillt: jól elvagyunk a civilizációnkban. Egyik szövege ugyanezt a diagnózist cinikus módon fogalmazza meg: „Semmit se tehetünk a világért, amíg a kapitalizmus el nem bukik. Addig is vigasztalódjunk egy kis shoppinggal.”

Ki ez a művész? Nem tudjuk. Annyit megírt egy graffitis haver, hogy 1974-ben Bristolban született. Legutóbbi hír, hogy a rendőrség vandalizmusért letartóztatta, és megvan a valódi neve, Paul Horner, de azt hiszem, ezek csak médiabárhék. A lényeg, hogy Banksy illegalitásban, láthatatlanul él. Mert amit csinál, ma már ugyan milliókat ér, de „csinálni” (házak falát, utcákat, tereptárgyakat lefújni, közlekedési akadályokat performanszolni) nem veszélytelen *artwork*: amikor kezdte ezt a pályát, rendőrök, közterület-felügyelők üldözték. (Olykor autók alatt hasalt fél éjszakán át, várva, mikor lesz tiszta a levegő.) Lehet, hogy még ma is lekapcsolnák, ha rajtakapnák egy-egy szent hely deszakralálásán.

Banksy a legkényesebb pontjain támadja a rendszert: van, amikor majdnem marxizáló szövegekkel a kapitalizmust, az amerikanizált kultúrát, a saját szeméthegeibe belefulladó civilizációt veszi célba. Áttételesen, humorral, vagy mellbevágással, ám mindig felkiáltójellel. Ilyen például a kötet címlapján szereplő baseballsapkás, fekete álarcos célzó-dobáló srác. Csakhogy ez a demonstráló nem utcakövet, hanem egy virágcsokrot készül odavágni a rendőrökhöz. E proteszt szenvedélyéből támadt a könyv címe is: ha a multiknak szabad a városok környékét ízléstelen óriásplakátjaikkal, mindent túlarsogó vizuális reklámjaikkal összerondítani, úgy a művésznak marad a fal, ahol visszafőzhat. Innen nézve a graffiti antiplakát-mozgalomként is funkcionál. Persze Banksy unikális jelenség, a mai városi környezetet összemazató spray-terroristák többsége, ha meglát egy szabad felületet, azonnal a festékdózni után nyúl. Banksy velük szemben zseniálisan rajzol, vannak „klasszikus” vásznai is, ha akarná *high end* vagy kommersz festőként is megélhetne. Ezért, amit ő pár perc alatt felrak egy falra, az hogy úgy mondjam, ott van.

Banksy sem tudta kikerülni a paradox helyzetet: a proteszt művész, ha befut, része lesz a rendszernek. Ma már jó néhány műve megrendelésre születik, egyik stencil-szériáját egy klubnak (a Brighton-i Ocean Rooms-nak) készítette. Az eredmény egy utcahossznyi majom, rajtuk a felirat: „Most csak neved, egyszer úgyis mi leszünk a főnökök”. (Híres sorozat, replikái több helyen láthatóak, többek között egy földalatti-szerelvényen. Egyik variánsát a Bonhams aukcióján 220 ezerért ütötték le.) Nem lehet idomítani, olykor rendelésre is dolgozik, de cég legyen a talpán, aki átveszi a művet.

Filozófiát említettem. Egy kislány ereszt el egy szív formájú lufit. Szöveg: „Ha elérkezett az ideje, lépj le csendesen, ne csinálj műsort”. Többértelmű: szakításra is bölcs tanács, de a halálra készülve is használható. Egy másik – nehezen megfejthető – stenciljén egy buszmegállóban három férfi néz egy pálcikaembert (Holdbél? Rajzfilmbeli figura?) – „*Keep it real*”, mondja a felirat. Hm, gondolkodom...

Abbahagyom a képből szövegre fordítás abszurd vállalkozását, ha érdekel, meg kell nézned (ha egy könyvesboltban csak belelapozol, az is többet ér...). Helyette inkább e művészeti termék sajátos, kettős idődimenziójára gondolok. Az egyik: gyorsan kell dolgozni, van olyan műve, ami nyolc perc alatt készült, a húzperces munka már életveszélyes, ha sokat molyol, jön a lebukás. Banksy olykor a munka elkészülte után is méri az időt: műalkotásként (befogadóval való találkozások élő viszonyában) addig „van”, amíg a hatóság el nem távolítja. (A St. James park tavába lenyomott egy ízig-vérig autentikusra preparált, atomfertőzésre figyelmeztető táblát. Huszonkét óráig tartott ki a helyén. Mellékesen ez sem csak vicc, környezetünkben számos helyen bukkan fel sugárzó szemét, Banksy táblája ezekre is utal... Amíg a közönség ámuldozott vagy bosszankodott a táblán, addig *műalkotásként* funkcionált – sajátos simulacrum mivoltában [az igazi táblákat utánzó hivatalos szín és tipográfia használatával].) A műtárgyak másik dimenziója a nézővel való forró kapcsolat utáni élet. Miután a rendőrség bevonta e tárgyakat – fényképként vagy a poén replikájaként élnek tovább. Ez a másik idődimenzió már inkább szociológiai (és maradék esztétikai) létforma. Pláne, ha a „képből” pólók, emléktárgyak készülnek több száz példányban.

A közönség előtt szereplő tárgy az elfogadás és visszautasítás feszültségében él, bármilyen rövid ideig is van a szemed előtt. Ez a villanásnyi hatás modern művészeti paradigma. Adorno a művek primer sokkhatását a „tűzijáték” metaforával írja le: a csillogó parádé pár pillanatra tart, hatása viszont jóval tovább, szerinte ez az igazi esztétikai létforma. Kettősség, aminek egyik tagja tisztavirág-életű, a másik tagja csak emlékezés erre az eredetire, ami nem konzerválható. Banksynál konzerválódik, akár mert megcsinálja a replikáját, akár mert kimentik (lebontják, mint falat; elviszik, mint szobrot; fotózzák és albumba kerül, mint a jelen gyűjteményben). Ez utóbbi az esztétikai lét másik (alárendelt) formája. Az elsőből nem lehet pénzt csinálni, amíg „forró” tárgy

(üldözött mű), addig eredeti alakjában és helyszínén kell maradnia, különben elveszíti „veszélyes” auráját, s vele esztétikai kérdésességét. Dupluma eladható, az eredeti „performatív” tárgyra való utalással egyetemben. Újabb kettősség, de ez már a műpiac, és a „veszélyes kultúra” szociológiai kérdése. Ma már ez is másképp van: láttak már olyan Banksy-graffitit, amelyre rendőr vigyázott, nehogy megrongálják, ellopják. (Fordított világ. A képre rendőr vigyáz, az alkotó bujkál a rendőr elől...)

Sajnos, a jó graffiti is múló élmény: felejtetted hamar (mit nem felejt ez a mai kultúra?), bár mondjuk a csókolózó rendőrök, vagy a szemetet a fal vakolata alá(!) sepregető szobalány zseniális skicce megmarad. Talán.

Esztétikai dimenzióról beszéltem, ha van ilyen egyáltalán. Mert a *street art* vagy graffiti lényegi eleme a vandalizmus. Banksy a Trafalgar Square-i Nelson a szoborra kitett felirata – „Lázadásra kijelölt hely” – ironikus proteszt, de hatásából azért nem hagyható ki, hogy mégiscsak a posztamens vandalizálása. Az egyikért (proteszt) kalaplengetés, a másikért (hangyányi rongálás) felszisszenés, netán tiltakozás járna. Az anarchista esztétikában e kettő kéz a kézben jár és a graffiti így része a város szubkultúrájának.

Még valamit a cím poénjáról: eredetiben a kötet címe fonetikusán a Háború és béke c. Tolsztoj-regény angol címére (War and Peace) hajazik, de a harmadik szó itt csak fonetikusán hasonló – a „*piece*” ugyanis graffitis szakkifejezés, alaposan kidolgozott, (időigényes) színes munka, legális felületre. (Gönző Viktor–Téglás Attila kutatásának utalása szerint.)

Egy szó, mint száz: megragadott ez az album, lehet, hogy egy kicsit felül is pontoztam Banksy teljesítményét, rossz lelkiismerettel pótolva be, hogy e művészeti ág nemzetközi és hazai mezőnyéről keveset tudtam.

Banksy: Wall and Piece – A fal adja a másikat. Fordította: Simon Bence. Budapest, 2013, Gabo Könyvkiadó, 230 oldal, 4500 forint.

Tetszik

Legyél az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Almási Miklós: „Mit akar ez az egy ember?” (Sárközy Tamás: Magyarország kormányzása 1978–2012. Budapest, 2012, Park Könyvkiadó.)** A címet Vas Istvántól loptam, annak érzékeltetésére, hogy ilyen „könyvíróember”...
2. **Almási Miklós: Legendagyarak (Herfried Münkler: A németek és mítoszaik. Fordította Liska Endre. Budapest, 2012, Európa Könyvkiadó.)** Úgy látszik, majd minden rezsimnek jól jön egy kis mitológiai...
3. **Almási Miklós: A félkezű és a pofozkodós (Alexander Waugh: A Wittgensteinek. Egy békétlen család. Fordította Sipos Katalin. Budapest, 2010, Európa Könyvkiadó.)** Nem a filozófus, Ludwig Wittgenstein, a 20. sz. klasszikusa izgatott...

4. **Almási Miklós: A resztli bája (Umberto Eco: Ellenséget alkotni és más alkalmi írások. Fordította Sajó Tamás. Budapest, 2011, Európa Könyvkiadó.)** Hát persze hogy lecsaptam a címadóra, mintha tegnap írták volna....
5. **Almási Miklós: Szófukar ember ötszáz oldalon: Woody Allen (Woody Allenről. Beszélgetések Stig Björkmannel. Fordította Hungler Tímea. Budapest, 2010, Európa.)** Mindig azt hittem, hogy filmjei nagy hányadának modellje saját maga,...

Cimkék: Almási Miklós